

Форми та інструменти державного регулювання економіки

Реалізація соціально-економічної політики, вибір методів та засобів державного регулювання економіки залежать від діяльності державного апарату з урахуванням вад (недоліків) держави.

Вади держави – це її нездатність забезпечити ефективний вплив на розподіл обмежених ресурсів та невідповідність політики розподілу обмежених ресурсів поширеним у суспільстві уявленням про справедливість. Виділяють чотири групи факторів, які негативно впливають на обґрунтування та реалізацію державних управлінських рішень у сфері державного регулювання економіки.

1. **Обмеженість інформації.** Застосування будь-яких інструментів ДРЕ має ґрунтуватися на аналізі можливих наслідків прийнятих рішень. Там, де не вистачає об'єктивних даних, що унеможлиблює прогнозування результатів з достатньою достовірністю, слід, як правило, утримуватися від надмірного державного втручання в економіку.

2. **Нездатність держави повністю контролювати реакцію контрагентів на її дії.** Втручання держави в економіку може спричинити негативні побічні наслідки (екстерналії).

3. **Недосконалість політичного процесу.** Під впливом виборців, груп спеціальних інтересів (лоббі), політичних маніпуляцій і т.п., державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим проводити неефективну політику.

4. **Обмеженість контролю над державним апаратом.** Особливості становища і поведінки бюрократії здатні посилювати неефективність функціонування економіки, зокрема призводити до надмірного зростання управлінського апарату та невиправданого збільшення бюджетних витрат.

Для реальної економіки характерні ситуації, коли одночасно мають місце як вади ринку, так і вади державного втручання. При цьому послабити вплив одних вад найчастіше можна лише посилюючи вплив інших. Приймаючи економічні рішення, слід зіставляти наслідки впливу вад ринку й держави, щоб визначити оптимальну форму та межу державного регулювання.

Методи регулювання – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Розрізняють правові, адміністративні, економічні, інституціональні, донорські та протекціоністські методи.

За характером впливу держави на громадські суб'єкти, регулювання поділяється на пряме (жорстке) і непряме (м'яке). **Пряме регулювання** – це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів, наприклад, *бюджетне фінансування державою відповідних програм, державні закупівлі, встановлення централізованих цін, норми амортизації, державні інвестиції* тощо. При

використанні **методів непрямого впливу** держава прямо не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки, а лише створює передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти надавали перевагу тим варіантам, які відповідають цілям економічної політики.

Залежно від терміну здійснення розрізняють **довгострокове** (стратегічне) і **короткострокове** (поточне) регулювання.

Правове регулювання економіки здійснюється шляхом прийняття законів і законодавчих актів, указів Президента, нормативних актів Уряду (декретів, постанов). Вони також передбачають вироблення механізму їх реалізації і контролю. Закони, законодавчі і нормативні акти визначають об'єкт та зміст регулювання, відповідальність юридичних та фізичних осіб за їх невиконання. Закони виконують функцію довготермінового правового регулювання, а укази, нормативні акти – короткотермінового, оперативного.

Зміни і доповнення до законів вносять відповідними законодавчими актами, постановами Верховної Ради України, постановами і декретами Кабінету Міністрів.

Важливе значення для розвитку ринкових відносин, обмеження монополізму і розвитку здорової конкуренції має антимонопольне законодавство. В умовах розвинутої ринкової економіки монополізм і конкуренція перебувають у діалектичній суперечності. Крім цього, суперечність між тенденцією до монополізму і потребою збереження конкурентного клімату – головної рушійної сили економічного розвитку – вирішують, як правило, шляхом зовнішнього регулювання. Цю функцію виконують державні та громадські органи, завдання яких – пошук і визначення в кожному конкретному випадку оптимального співвідношення рівнів монополізації і конкуренції та вироблення антимонопольних регуляторів.

Особливість сучасного стану економіки України полягає у тому, що без ефективною конкуренції тут сформувався своєрідний і небезпечний тип монополізму. У колишньому СРСР ідея монополізму з самого початку була закладена у моделі господарського механізму. Найнебезпечніше те, що в Україні поки що є причини, які дають ґрунт для монополізму: збережені деякі принципові риси адміністративно-командної системи, стійкий і масовий дефіцит товарів, який перетворює виробників дефіцитної продукції на монополістів тощо.

Велике значення мають закони України *„Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”* та *„Про захист від недобросовісної конкуренції”*. В них сформульовані головні принципи антимонопольного регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Законами заборонено таке:

- обмеження або припинення виробництва товарів, потрібних для ринку;
- нав'язування контрагенту не вигідних йому умов угоди;
- відмова від збуту або закупівлі, які дискримінують учасників господарського обороту у разі відсутності альтернативних джерел

постачання або збуту;

- нав'язування громадянам примусових заходів продажу товару;
- порушення порядку використання вільних цін або завищення державних і верхньої межі регульованих цін;
- порушення обсягу збуту або закупівлі, які дискримінують учасників господарського обороту у разі відсутності альтернативних джерел постачання або збуту товарів, послуг.

Для державного контролю за розвитком конкуренції та обмеження монополістичної діяльності в Україні створено Антимонопольний комітет.

Сьогодні сфера безпосереднього державного управління економікою звужується, оскільки зменшується кількість господарська об'єктів, які функціонують на базі державної форми власності. Виконавчі й розпорядчі функції щодо використання державного майна покладено на відповідну розгалужену систему органів державного управління.

За умов домінування приватної власності держава повинна провадити відповідну політику в економічній сфері, реалізуючи в ній свою господарсько-організаторську, соціальну та інші функції, з переважанням не диктату, а регулювання, контролю, координації, методів економічного характеру.

Для України принципове значення правового регулювання визначається тим, що воно забезпечує *правові основи* підприємницької діяльності. Правові регулятори захищають систему ринкового підприємства, встановлюють права і обов'язки суб'єктів ринкової системи.

Адміністративні методи базуються на використанні сили державної влади, це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень. Вони здійснюються через заходи (засоби) заборони, дозволу або примусу. Адміністративне регулювання ринкової економіки виражає пряме управління з боку держави і передбачає використання таких інструментів: системи державних замовлень та контрактів, застосування державних санкцій і штрафів, ліцензій, дозволів, квот, розпоряджень, запровадження норм і стандартів, і таке інше.

Економічне регулювання пов'язане зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання та обумовлювати їхню поведінку (бюджетно-податкові, грошово-кредитні заходи) або ж здійснювати прямий вплив на економічні процеси (цільове фінансування, державне замовлення).

Економічні регулятори знаходяться в основі відповідного напряму економічної політики держави. Так цільове фінансування і система державних замовлень (закупівель) – в основі структурної політики. Інші регулятори – в основі бюджетно-податкової, грошово-кредитної, цінової політики тощо.

Економічна роль держави не обмежується регулюючим впливом. Вона діє також у якості самостійного господарюючого суб'єкта, утворюючи так званий **державний сектор** економіки. Він виступає специфічним

інструментом ДРЕ. У цьому разі державний сектор це не лише державна власність і державне підприємництво, але й уся сукупність форм участі держави у виробництві, розподілі, обміні та споживанні. Зокрема, державний бюджет, який розглядається як частина державного сектора, розміщеного у сфері споживання, потрібен для того, щоб перерозподілити доходи, фінансувати випуск „громадських” (або суспільних) *товарів* і таке інше. Отже, за допомогою економічних регуляторів держава цілеспрямовано налагоджує ринковий механізм таким чином, щоб на його основі стимулювалась або стримувалась ділова активність в раціональних межах.

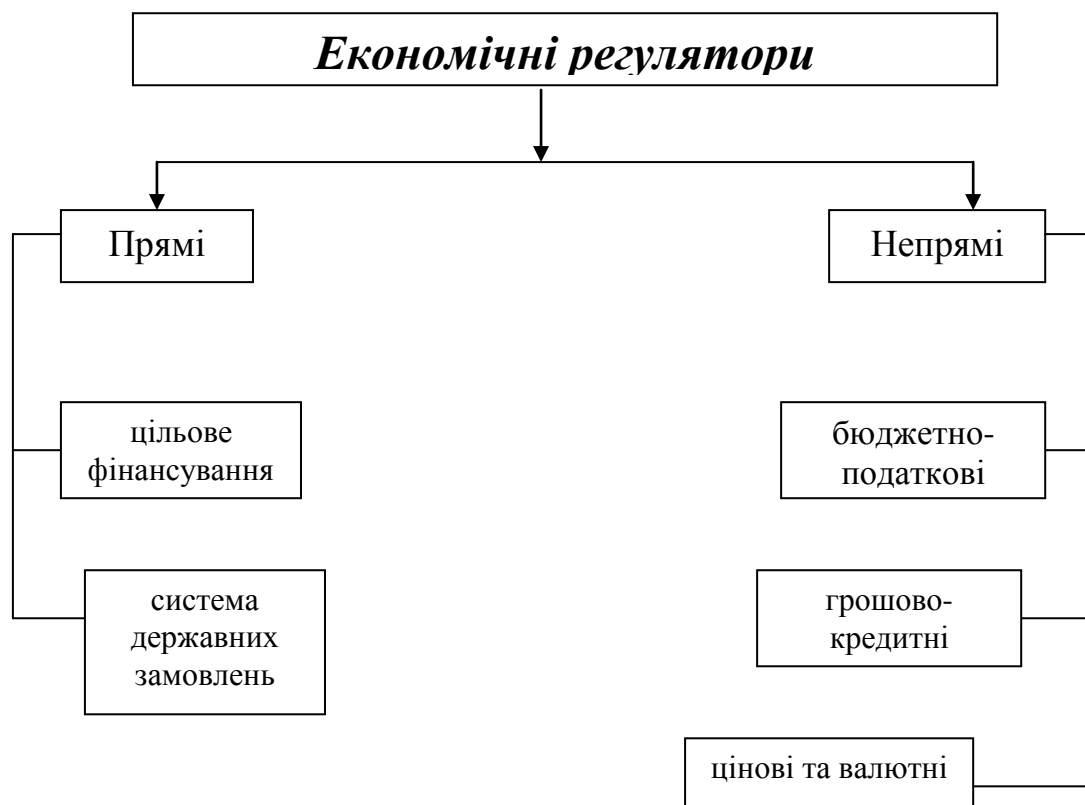

Рис. 1. Економічні методи державного регулювання економіки

У розвинутих ринкових країнах широко використовуються **інституціональні методи**. Через це поняття відображається той безперечний факт, що в цих країнах економіка багато в чому втрачає випадковий характер розвитку і немов пронизується певними правовими, етичними, психологічними, організаційними нормами і спеціальними правилами. Поява нових форм економічних відносин вимагає розвитку нових інституцій, які регулюватимуть відносини в зазначеній галузі.

До перелічених методів слід додати й такі – **донорські** (дотації, податкові пільги, пільговий кредит тощо), які спрямовані на вливання додаткових обсягів ресурсів у певні економічні сектори; **протекціоністські**, які передбачають захист національного виробника від зовнішньої конкуренції (квоти, ліцензії тощо), сприяння розвитку національної науки і техніки.

Неформальні засоби державного регулювання економіки – вплив держави на формування громадської думки, суспільної свідомості, економічного мислення тощо.

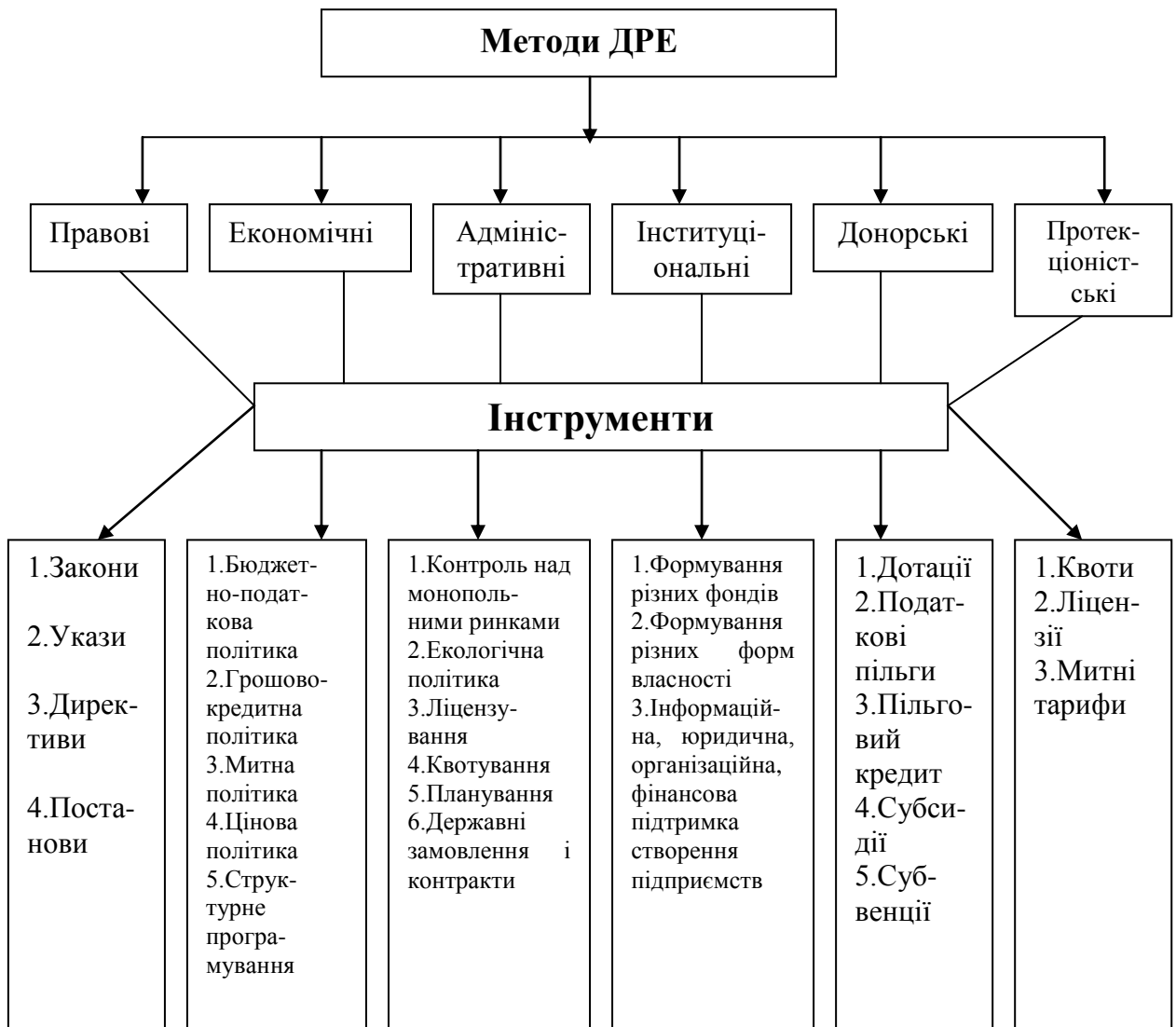

Рис. 2. Методи, форми та інструменти державного регулювання економіки

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман

Яковенко. – [Вид. 2–ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.

4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.

5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент